
ZIELONOGÓRSKIE SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE
DYSKURSY O PRZESZŁOŚCI. DYSKURSY W PRZESZŁOŚCI

Irmína Kotlarska

Uniwersytet Zielonogórski

ZNAJOMOŚĆ JĘZYKA ANGIELSKIEGO JAKO WARTOŚĆ W ŚWIETLE WYBRANYCH MATERIAŁÓW DO NAUKI TEGO JĘZYKA Z LAT 1788-1947 – PRZYZYNEK DO BADAŃ NAD DYSKURSEM EDUKACYJNYM

Celem niniejszego artykułu jest próba rekonstrukcji sposobu postrzegania języka angielskiego i jego znajomości w wybranych tekstach edukacyjnych wydawanych od połowy XVIII w. do zakończenia II wojny światowej w kontekście jego wymiaru pragmatycznego. Prezentowane obserwacje pozostają w związku z pracami nad językoznawczym opracowaniem katalogu tekstów do nauki języka angielskiego wydawanych na ziemiach polskich od roku 1788 do połowy XX w.¹ i wpisują się w nurt badań diachronicznych poświęconych polskiemu tekstom glottodydaktycznym wydawanym w przeszłości². Badania te uwzględniają nie tylko opis sposobów i środków stosowanych po to, by ich odbiorcy nabyli kompetencję posługiwania się odmiennym niż rodzimy środkiem komunikatywnym. Przedmiotem obserwacji stają się także dzieje polsko-obcych kontaktów językowych, które w rozmaitych historyczno-kulturowych okolicznościach rodziły potrzebę opanowania języków obcych i rejestrują stosunek Polaków do przedstawicieli konkretnych narodowości.

Zakłada się, że utrwalony w tekstach edukacyjnych obraz języka angielskiego był tworzony świadomie i celowo, co rodzi pytania o rolę, jaką odgrywał w procesie

¹ Rok 1788 to data wydania pierwszej gramatyki języka angielskiego dla Polaków autorstwa Juliana Antonowicza. Wskazany w tytule rok 1947 został wyznaczony wstępnie: dotychczasowy ogląd materiału sugeruje, że wtedy właśnie ukazało się ostatnie wznowienie podręcznika z okresu międzywojennego autorstwa Klary Jastroch.

² Mam tutaj na myśli przede wszystkim publikacje Joanny Przyklenk, Agnieszki Rypel oraz Elżbiety Mańczak-Wohlfeld (zob. bibliografia). Cenne informacje dotyczące najstarszych materiałów edukacyjnych do nauki języka angielskiego przynosi monografia Mirosławy Podhajeckiej pt. *A history of Polish-English. English-Polish bilingual lexicography (1788-1947)*, Opole 2016. Autorka koncentruje się w niej na słownikach polsko-angielskich, jednak w wielu przypadkach były one częścią tekstów o funkcji podręcznikowej, dlatego monografia jest istotnym źródłem informacji o bazie tekstów do nauki języka angielskiego oraz ich autorach.

edukacyjnym. Istotna jest także konstatacja, że edukacja językowa jest jednym z czynników budujących prestiż języka, na który składa się zmienny w czasie i przestrzeni zespół własności języka, uobecniony w świadomości i przekonaniach oceniających podmiotów³. Przekonania te możliwe są do odtworzenia m.in. na podstawie lektury materiałów edukacyjnych o funkcji dydaktyczno-popularyzatorskiej. Przekazywały one wiedzę o języku angielskim, kształtowały umiejętność posługiwania się nim, ale także formowały postawy i przekazywały wartości utożsamiane z kulturą, której język jest nosicielem. Katalog materiałów do nauki języka angielskiego złożony jest z niejednorodnych typologicznie tekstów odzwierciedlających złożoność procesów edukacyjnych: należą do niego podręczniki funkcjonujące w edukacji szkolnej i pozaszkolnej, adresowane do różnych (m.in. pod względem wiekowym, zawodowym, terytorialnym) grup odbiorców i odzwierciedlające zmienne w czasie metody nauczania języka angielskiego.

Zaprezentowane uwagi wstępne wskazują, że zbiór prac do nauki języka angielskiego należy analizować, uwzględniając komunikacyjno-kulturowy aspekt ich funkcjonowania. Przedmiotem obserwacji winno się objąć całą przestrzeń użycia języka w sytuacji przekazywania szeroko pojętej wiedzy. Włącza to prezentowane rozważania w krąg badań nad dyskursem edukacyjnym w ujęciu diachronicznym⁴. Za ważne uznaję ustalenia Jolanty Nocoń, która definiuje dyskurs edukacyjny jako jeden z rozpoznawalnych typów praktyki komunikacyjnej, sposób zachowania językowego w tzw. społecznych sytuacjach edukacyjnych⁵. Istotne są także uwagi poczynione przez Agnieszkę Rypel, w szczególności następujące konstatacje:

1. Dyskurs edukacyjny ma swoje korzenie w historii, wpływa na teraźniejszość i kształtuje przyszłość, dlatego jego analiza wymaga uwzględnienia wszelkich

³ Definicję prestiżu języka podają za S. Gajdą, *Prestiż a język*, „Nauka” 2010, nr 4, s. 149. Wieloaspektowe omówienie tego pojęcia przynosi także tekst M. Hawrysz oraz M. Steciąg, *Rozważania metodologiczne w kontekście badań statusu i prestiżu języka sąsiada na pograniczu polsko-saksońskim*, „Polonica” 2014, t. 34, s. 201-210. Autorki omawiają w nim zależności między mocą, statusem oraz prestiżem języka.

⁴ Dyskurs rozumiany jest tutaj w sposób zaproponowany przez Bożenę Witosz: jest sposobem nadawania znaczenia pewnemu konkretnemu obszarowi życia społecznego postrzeganemu z określonej perspektywy. Takie spojrzenie na dyskurs zakłada podkreślanie roli schematów myślowych, które kształtują perspektywę, z jakiej ludzie danej społeczności, w konkretnym czasie i miejscu, postrzegają rzeczywistość. B. Witosz, *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*, [w:] *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. W. Czachur, A. Kulczyńska, Ł. Kumiega, Kraków 2016, s. 26-27. Bożena Witosz włącza dyskurs edukacyjny do dyskursów instytucjonalnych.

⁵ J. Nocoń, *Stylistyczne aspekty dyskursu edukacyjnego*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokólska, Białystok 2011, s. 186-200; *eadem*, *Styl dydaktyczny – styl dyskursu dydaktycznego*, [w:] *Styl współczesnej polszczyzny*, red. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 111-139; *eadem*, *Dyskurs edukacyjny i jego zasięg*, [w:] *Język a edukacja 2. Tekst edukacyjny*, red. J. Nocoń, A. Tabisz, Opole 2013, s. 13-26.

możliwych informacji o kontekście, łącznie z istotnym dla nauczania kontekstem kognitywnym.

2. Dyskurs edukacyjny kształtuje nie tylko indywidualne osądy rzeczywistości, ale przede wszystkim kreuje tożsamość zbiorową (kolektywną) młodego pokolenia, obejmującą odpowiednio wyselekcjonowane wzory kultury, zespół norm i wartości oraz zasady porządkujące wiedzę.
3. Dyskurs edukacyjny jest miejscem, w którym język styka się z ideologią. Istotne jest więc badanie ideologicznych wymiarów używania języka w szkole, a zwłaszcza zmian, jakie wraz z przemianami ideologicznymi dotyczącymi zarówno sfery polityki, jak i kultury oraz życia społecznego zachodzą w znaczeniach kluczowych dla edukacji pojęć⁶.

Podstawą materiałową wystąpienia są polskojęzyczne teksty, które uczyły języka angielskiego⁷. Pod uwagę wzięto zarówno materiały funkcjonujące w edukacji sformalizowanej (szkolnej), jak i te służące nauce samodzielnej, tzw. samouczki. Spośród tekstów funkcjonujących w systemie sformalizowanym uwzględniono podręczniki szkolne, a także (choć w mniejszym stopniu) teksty prawno-dyrektywne wpływające bezpośrednio na ich zawartość, tzn. programy nauczania oraz teksty metodyczne, omawiające sposób i cele nauczania języków obcych. Prezentowany artykuł jest wynikiem wstępnego oglądu sporej grupy tekstów, które pozostają w fazie gromadzenia, przedstawiane w nim obserwacje nie są więc kompletne.

Przystępując do analizy sposobu prezentowania języka angielskiego i korzyści płynących z nauki i znajomości tego języka, należy zaznaczyć, że pozytywne wartościowanie znajomości języków obcych jest inherentną cechą dyskursu glottodydaktycznego⁸. W dziejach polskiej edukacji początek pozytywnego stosunku do nauki języków nowożytnych datowany jest na wiek XVIII. Naczelną zasadą było skupianie uwagi na korzyściach utylitarnych płynących z edukacji językowej. Utylitarność rozumiano na

⁶ A. Rypel skupia się na sformalizowanym dyskursie edukacyjnym, jednak wybrane spostrzeżenia można odnieść do zróżnicowanych organizacyjnie form edukacji, w których funkcjonowały analizowane teksty. Przedstawione konstatacje pochodzą z książki *Ideologiczny wymiar dyskursu edukacyjnego na przykładzie podręczników języka polskiego z lat 1918-2010*, Bydgoszcz 2012, s. 35-36.

⁷ Wykaz źródeł wyzyskanych w niniejszym tekście zamieszczony został pod treścią artykułu. Zaprezentowana lista nie obejmuje wszystkich tekstów do nauki języka angielskiego powstałych w latach 1877-1946. Kwerendy bibliograficzne i internetowe pozwoliły ustalić, że w tym czasie opublikowano ponad 100 tekstów do nauki angielszczyzny autorstwa Polaków, nie do wszystkich jednak udało się do tej pory dotrzeć. Analizowane w niniejszym artykule teksty były dostępne w postaci książkowej lub elektronicznej, a ich dobór wynikał przede wszystkim z przyjętego celu analiz: pod uwagę wzięto teksty, których autorzy zamieszczali uwagi o celowości uczenia (się) języka angielskiego. Istotne były określone okoliczności powstania tekstów, odzwierciedlające nasilone potrzeby uczenia się angielskiego przez Polaków.

⁸ Uznaje się, że dyskurs glottodydaktyczny to typ dyskursu przedmiotowego, który mieści się w dyskursie edukacyjnym.

przestrzeni dziejów w rozmaity sposób, co znajduje odzwierciedlenie w sposobie profilowania języka angielskiego w materiałach edukacyjnych. Sposób profilowania daje się odtworzyć przede wszystkim na podstawie prezentacyjno-rekomendujących uwag zawartych w przedmowach do materiałów będących przedmiotem oglądu, dlatego stały się one główną podstawą prezentowanych analiz materiałowych⁹.

Zainteresowanie nauką języka angielskiego w Polsce zaowocowało rodzimymi publikacjami edukacyjnymi w drugiej połowie XVIII w. Wówczas język ten znany był przede wszystkim wąskiej grupie elity arystokratycznej. Anglia, Anglicy i kultura angielska były postrzegane niemal wyłącznie pozytywnie¹⁰, co zostało odtworzone na podstawie materiałów pamiętnikarskich, tekstów prasowych oraz kalendarzy wydawanych w tamtym okresie¹¹. Skalę znajomości języka angielskiego mniej więcej do połowy dziewiętnastego stulecia można podsumować, posługując się żartobliwą uwagą poczynioną w jednej z piosenek przez Jeremiego Przyborę: „Angielskiego osobiście nie znam, ale słyszałem o nim wiele dobrego”. Autorzy materiałów edukacyjnych mieli świadomość słabej znajomości tego języka na ziemiach polskich, dlatego przedmowy do tekstów najstarszych zawierają przeświadczenie o konieczności popularyzacji języka angielskiego na ziemiach polskich:

Sądziłem, iżbym wielką naukom uczynił przysługę, gdybym się przyłożył do **uczynienia powszechniejszym Języka tego**. (Antonowicz, 1788)

Moim jedynie celem było i jest serdeczne życzenie, widzieć **język jeden z najbogatszych w literaturze i najobfitszy w wyrażenia upowszechniony w ojczyźnie**. (Jarnowski, 1843)

Szkoda [...], że Język ten nie jest jeszcze powszechnym w miarę wartości swojej [...]. (Antonowicz, 1788)

Ideale oświeceniowe, które doprowadziły do pierwszej fali zainteresowania nauką języka angielskiego na ziemiach polskich, spowodowały, że potrzebę upowszechniania

⁹ Przedmowy do części podręczników były przedmiotem zainteresowania w opracowaniu *Elementy ramy wydawniczej najstarszych polskich podręczników do nauki języka angielskiego jako źródło wiedzy o tekstach*. Uwagi w nich zawarte rozpatrywane były jednak przede wszystkim z perspektywy typologicznej.

¹⁰ W wyekscerpowanym przez A. Niewiarę obrazie Anglika negatywnie postrzegane w okresie XVII-XIX w. cechy to pycha i wyniosłość. Pozostałe podkreślane przez Polaków własności były zdecydowanie pozytywne: powaga, rzetelność, umiłowanie porządków, pogarda dla zbytków. W XVII w. zarzucano także Anglikom skłonność do rebelii, jednak ocena ta ulega zmianie w wieku XIX, gdy akcentuje się przede wszystkim wolność obywateli w społeczeństwie angielskim. Polacy z uznaniem wyrażali się także o angielskiej modzie i niektórych potrawach. Na podstawie A. Niewiara, *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI-XIX wieku*, Katowice 2000, s. 55-61.

¹¹ D. Rolnik, *Obraz Anglii i Anglików w czasach stanisławowskich 1764-1795 w polskiej literaturze pamiętnikarskiej*, „Wieki Stare i Nowe” 2007, t. 5, s. 95-109; M.A. Łukowska, *Mit Wielkiej Brytanii w literackiej kulturze polskiej okresu rozbiorów. Studium wyobrażeń środowiskowych na podstawie zawartości wybranych periodyków*, Łódź 2016, s. 29-84.

uzasadniano koniecznością propagowania nowoczesnej wiedzy. Język angielski, a raczej jego znajomość, był narzędziem zdobycia tej wiedzy i tak też jest konceptualizowany w najstarszych tekstach¹². To znajduje odzwierciedlenie w sposobach nominacji języka angielskiego, które zyskują formę określeń atrybutywnych wskazujących na obfitość, różnorodność oraz najwyższą jakość tekstów powstałych w tym języku, np. *język jeden z najbogatszych w literaturze, język ułatwiający znajomość dzieł nieśmiertelnych, klucz do skarbnicy wszechwiedzy*:

Moim jedynie celem było i jest serdeczne życzenie, widzieć **język jeden z najbogatszych w literaturze i najbfitszy w wyrażenia** upowszechniony w ojczyźnie. (Jarnowski, 1843)

Potrzeba była mi powodem do napisania Grammatyki tej Angielskiego języka. **Szanując sam język ten ułatwiający znajomość dzieł nieśmiertelnych** [...] sądziłem, iżbym wielką naukom uczynił przysługę, gdybym się przyłożył do uczynienia powszechniejszym Języka tego. (Antonowicz, 1788)

Kto posiada **język angielski**, ten posiada **klucz do skarbnicy wszechwiedzy**, bo język ten odznacza się **najbogatszą literaturą w świecie, z której czerpać można wszelką wiedzę**. (Reussner, 1881)

Hiperboliczne epitety (*pierwszorzędny, najbogatszy, wybitny*) towarzyszące hiperonimom *dzieło, literatura, wiedza* oraz pozytywnie określające rzeczowniki *arcydzieło, wszechwiedza* odnoszą się nie tylko do tekstów literackich, lecz także piśmiennictwa naukowego, fachowego:

Język angielski coraz większego nabiera znaczenia jako przedmiot naukowy, ważną zatem jest rzeczą wykład tegoż języka użyć jako gymnastykę duchową i za pomocą metody stosownej zapewnić szybkie w niej postępy. (Brennecke, 1859)

Ponadto **znajomość tej mowy jest kluczem do literatury, mającej za sobą blisko półtora tysiąca lat rozwoju i mogącej poszczycić się całym szeregiem arcydzieł**. Podobnie ma się rzecz z nauką. W **każdej gałęzi wiedzy** posiadają Anglicy dzieła **pierwszorzędnej** wartości, bez których nieraz wprost nie może obejść się badacz. (Tarnawski, Pongratz, 1927)

Anglicy jako naród przodujący we wszystkich umiejętnościach i sztukach przed innymi narodami w Europie, **posiadają najbogatszą literaturę na świecie. Zatem kto posiada angielski, ten posiada klucz do skarbnicy, zawierającej skarby wszechwiedzy**. (Reussner, 1881)

Któż bowiem z osób wykształconych nie znajduje się w potrzebie posiadania języka angielskiego? Kupiec, bankier, literat, filolog, artysta, rolnik, fabrykant, profesjonalista, i t.p. znajduje się nie rzadko w koniecznej potrzebie zasięgania wiadomości z dzieł angielskich lub wejścia w stosunki rozmaite z Anglikami. (Reussner, 1881)

[...] w języku tym istnieje wybitna literatura i z historii, geografii, oraz liczne opracowania naukowe i techniczne. (*Samouczek języka angielskiego*, 1938)

¹² Stanisław Konarski pisał, że języki nie miały być celem samym w sobie, gdyż one „tylko do innych nas umiejętności sposobią i niby za niejakię nam służą klucze, którymi byśmy ukryte w naukach otworzyć mogli skarby i tych mogli dobyć bogactw”. *Komisja Edukacji Narodowej. Pisma Komisji i o Komisji. Wybór źródeł*, red. S. Tync, Wrocław 1954, s. 54.

Waga znajomości języka angielskiego wzmacniana jest także używaniem zaimków *wszyscy, każdy*, których zastosowanie blokuje możliwość weryfikacji treści przez odbiorcę.

Inne sposoby nominacji pozostające w związku z tym sposobem konceptualizacji to metonimiczne określenia *język Szekspira, Milтона, Byrona*.

W języku angielskim istnieją bardzo obszerne i wspaniałe dzieła świata; **w tymże języku pisali Byron i Szekspir** [...]. (*Samouczek języka angielskiego*, 1938)

[...] człowiek, władający **językiem Milтона i Szekspira** łatwo może dać sobie wszędzie radę. (Tarnawski, Pongratz, 1927)

Wymienieni twórcy uznawani byli za najwybitniejszych przedstawicieli bogatej literatury angielskiej. Najczęściej akcentowano zasługi Szekspira. Odnosiło się to nie tylko do walorów literackich dzieł, ale także do roli, jaką odegrał w propagowaniu języka angielskiego w świecie¹³:

Przez poetę-laureata, R. Bridgesa, **Szekspir nazwany został największym zdobywcą w dziejach Anglii; swym piórem genialnym utarował bowiem językowi angielskiemu drogę do podbojów o takich rozmiarach światowych, iż wobec nich błędna nawet najwspanialsze czyny Napoleona**. (Grzebieniowski, 1947)

Kolejny krąg określeń wyznaczają kwestie ustrojowe, które były głównym źródłem zainteresowania polskich elit (na czele ze Stanisławem Augustem Poniatowskim) w drugiej połowie XVIII w. Z podziwem wypowiedziano się także o społeczeństwie angielskim, akcentując umiłowanie wolności przez Anglików. Postrzegano je jako podstawę ustroju Anglii¹⁴:

Te to szczęśliwe królestwo wydało owych sławnych Bakonw i Newtonów, którym, zda się, otwarty był Gabinet Natury, a większa **część pism Angielskich ma cechę tej szlachetnej wolności**, która ciało polityczne narodu ożywia [...]. (Antonowicz, 1788)

Wątek ten powrócił po I wojnie światowej, kiedy ożyły dyskusje o kształcie ustrojowym odradzającego się państwa, o czym będzie mowa niżej.

Konceptualizacja języka angielskiego zyskała nowy, bardziej komunikacyjny wymiar w wieku XIX. Wiązało się to przede wszystkim z falami emigracyjnymi po kolejnych powstaniach narodowych oraz zapoczątkowanym w drugiej połowie XIX w. ruchem emigracyjnym zwanym „za chlebem”. Zadecydował on o powstaniu nowego typu publikacji edukacyjnych, adresowanych do osób, które wyjeżdżały za ocean w poszukiwaniu stabilności materialnej. W tekstach adresowanych do emigrantów język

¹³ Program nauczania języka angielskiego po roku 1918 (podobnie jak innych języków nowożytnych) obejmował także lekturę tekstów pisarzy angielskich, spośród których Szekspir miał pozycję najmocniejszą.

¹⁴ D. Rolnik, *op. cit.*, s. 96-99.

angielski i jego znajomość prezentowane są jako elementarna potrzeba komunikacyjna ułatwiająca codzienne funkcjonowanie i, co najintensywniej eksponowane, znalezienie pracy. Znajomość angielszczyzny miała ułatwiać interakcję, której nośnikami są czasowniki *porozumieć* (z Anglikami, w sytuacjach życia codziennego, porozumieć z tymi, do którego przybyliśmy szukać schronienia i gościnności). Dla emigrantów zarobkowych najważniejsze było znalezienie pracy, o którą bez znajomości języka niezwykle trudno. Autorzy tych materiałów, najczęściej Polacy dłużej przebywający na obczyźnie, akcentowali to poprzez perswazyjne wezwania do intensywnej nauki, oparte na prezentowaniu konsekwencji braku znajomości języka w warunkach emigracyjnych. Nieznajomość języka wartościowana jest w tych publikacjach pejoratywnie leksemami *błąd, zawiedziony, rozczarowany, bieda, poniewierka*:

Największy błąd popełniają ci z naszych rodaków, którzy przed wyjazdem z kraju ojczystego nie obznajmiali się z językami obcymi tych narodów, u których szukają przytułku i źródła do utrzymania życia. Bardzo późno, bo już po niewczasie, na obcej ziemi, a szczególnej tu, w Ameryce, widzimy się zawiedzionymi i rozczarowanymi z **przyczyny nieznajomości języka angielskiego, bez którego jest nam nadzwyczaj trudno porozumieć się z tymi, do których przybyliśmy szukać schronienia i gościnności. Jedyna rada jest to: uczyć się angielskiego jak najprędzej.** (Reussner 1913)

Od znajomości języka angielskiego zależnem jest powodzenie każdego Polaka w Ameryce. Kto zna język angielski, ma wszędzie drogę otwartą i w robocie otrzyma lepszą zapłatę. **Na biedę i poniewierkę skazuje siebie ten, kto języka angielskiego nie zna.** (*Najnowszy samouczek polsko-angielski... Opracowany i ułożony specjalnie dla Polaków w Ameryce*, 1914)

W okresie II wojny światowej obecność Polaków w krajach anglojęzycznych wiązała się z zaangażowaniem militarnym po stronie aliantów oraz przybyciem do Londynu polskiego rządu, który stąd podejmował próby przebicia się przez układy światowej polityki z najważniejszym postulatem: przekonania państw zaangażowanych w konflikt o konieczności istnienia niepodległej i suwerennej Polski¹⁵.

Konieczność uczenia i nauczania języka angielskiego, stopniowo przenikająca do świadomości Polaków, rozproszonych po niezmiernych obszarach anglo-saskich aliantów, stała się w szóstym roku Drugiej Wojny Światowej powszechna.

Uczy się, gdyż wie, że ten język angielski ułatwia mu już teraz nawiązanie kontaktu z aliantami, daje mu dostęp do gazety, do radia, do książki; uczy się także – z myślą o jutrze.

Warunki nie są normalne. Nauka nie może być rozłożona na lata. Musi być przyśpieszona i ułatwiona. **Trzeba dać każdemu Polakowi pewien zasób wiadomości, słów i zwrotów**, oparty na zdrowej konstrukcji gramatycznej i fonetycznej, i to tak, aby nie męczyć i nie odstraszać;

¹⁵ Funkcjonuje nawet określenie emigracja „za państwem”, ponieważ historia polskiego wychodźstwa w Wielkiej Brytanii w XX w. przebiega równoległe do historii politycznej i polskich problemów z państwowością, za J. Maciejewski, *Historia obecności Polaków w Wielkiej Brytanii*. Tekst ze strony internetowej Polskiego Ośrodka Naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Londynie, http://www.pon.uj.edu.pl/?page_id=104&page=2 [dostęp: 5.09.2018].

aby [...] pragnął kontynuować studia, pragnął uzupełniać swoje wiadomości, iść naprzód, poznawać literaturę angielską i w ten sposób **umożliwić wzajemne przenikanie kulturalne, zwiększać zrozumienie wzajemne i przyjaźń zrodzoną na polu walki**. (Epstein, 1946)

Znajomość angielszczyzny i tutaj ma wymiar komunikacyjny (nawiązanie kontaktu), naznaczony jednak troską o trwałość polsko-alianckiego sojuszu politycznego (*umożliwić wzajemne przenikanie kulturalne, zwiększać zrozumienie wzajemne i przyjaźń zrodzoną na polu walki*).

Kolejny zwrot w sposobie konceptualizacji angielszczyzny w materiałach edukacyjnych zaznaczył się po roku 1918. Edukacja glottodydaktyczna stała się w niepodległej Polsce powszechna, obowiązkowa i zinstytucjonalizowana. Oznacza to, że o zawartości podręczników decydowali nie tylko ich bezpośredni twórcy, lecz także autorzy programów nauczania oraz instytucje zatwierdzające podręcznik jako obowiązujący na różnych etapach kształcenia. Z powodu tych zmian nauczanie języka angielskiego (podobnie jak innych języków) zyskało wymiar wychowawczy, a treści propagujące jego znajomość przestały być zamieszczane w podręcznikach. Przeniesiono je do tekstów programowych oraz metodycznych (podręczniki obowiązujące w wyniku rozporządzeń Ministerstwa nie zawierają przedmów). Cele nauki języków obcych nowożytnych sformułowane w dokumentach przygotowanych przez powstałe w 1918 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uwzględniały trzy aspekty nauczania języków obcych¹⁶:

- praktyczno-uitylitarne (doprowadzić do poprawy sprawności komunikacyjnej uczniów);
- materialno-naukowy (doprowadzić do „głębszego zrozumienia budowy języka” oraz poznanie kultury danego narodu);
- formalno-wychowawczy, nadrzędny wobec pozostałych (wychowanie jest tworzeniem narodu, w którego służbie należy wychować Polaka-obywatela¹⁷).

Podręczniki szkolne publikowane w dwudziestoleciu międzywojennym realizowały ostatnie zadanie, nawiązując przede wszystkim do zalecenia programowego: „poznanie w zarysie kultury danego narodu”. W podręcznikach akcentowano te wartości kultury anglosaskiej, które sprzyjać miały odbudowującemu się państwu polskiemu, a których, jak sugerowali autorzy tekstów programowych, brakuje Polakom:

Idzie tu o wydobycie z nauki języka angielskiego głębszych wychowawczych wartości, poruszenie w duszy młodzieży pewnych strun, stawienie jej przed oczy pewnych faktów z życia

¹⁶ B. Kielski, *Cele i środki nauczania języka obcego nowożytnego w szkole średniej ogólnokształcącej*, „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Ogólnokształcących” 1933, t. 5, z. 5 (11), s. 215-244.

¹⁷ Za M. Lipowską, *Koncepcje wychowania w polskich programach szkolnych okresu międzywojennego*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1938, t. 12, s. 9 (3-38).

tamtego narodu, pokazania tamtych ludzi po to, żeby uświadomiła sobie własne braki i wysłała z tej nauki nie tylko soki odżywcze dla mózgu, ale i siłę moralną¹⁸.

Wśród wartości, które uznano za warte przeniesienia na grunt rodzimy, znalazły się:

- wartości witalne: zamiłowanie do higieny, pierwiastek energii i woli, zwalczania przeciwności losu, zamiłowanie do sportu („poza zdrowiem fizycznym indywiduum, poza nawet tężyzną narodu, jako całości, sport opiera się na owej święcie wyznawanej zasadzie, owym kanonie życia angielskiego, obowiązującym wszędzie, tj. fair-play”), zdrowy optymizm;
- wartości społeczno-kulturowe: kulturalność, wyższa niż przeciętna uprzejmość, patriotyzm rozumiany jako „loyalty względem państwa”, wolność, tolerancja, poszanowanie idei praw człowieka, wolność indywiduum, wolności religii i sumienia, wolność prasy, związków zawodowych, emancypacja kobiet, idea „partnership” rozumiana jako „praca wspólna zrzeszona na rzecz wszystkich obywateli”, parlamentaryzm, poszanowanie tradycji i prawa, odpowiedzialność za słowo, szlachetna duma narodowa (przeciwstawiana szowinizmowi i zarozumiałości), która miałyby być odpowiedzią na polski „pesymizm co do poczynąń na terenie własnego kraju i wybująły krytycyzm”¹⁹.

Walor wychowawczy dostrzegano także w samym języku angielskim, a właściwie w angielskim sposobie wyrażania, który odzwierciedla ideały purytańskie: oszczędność słów, unikanie superlatywów i pochwał, jasność i konkretność wyrażen, świadczących o świadomym opanowaniu siebie i zmyśle praktycznym.

Zdaniem Zofii Siwickiej, autorki tekstu *Wychowanie obywatelsko-państwowe na tle języka angielskiego w szkole średniej*, środkiem do przekazania tych wartości są przede wszystkim teksty literackie, które „z punktu widzenia wychowania obywatelsko-państwowego otwierają dla anglisty wprost niewyczerpane źródło materiału”. Równie istotnym źródłem materiału do rozważań o charakterze obywatelskim na lekcjach języka angielskiego miały być „ludzkie czyny i fakty” opisane w gazetach, biografiach, relacjach z podróży, mowach parlamentarnych.

Istotną zmianę w sposobie konceptualizacji języka angielskiego przyniosły nie tylko zmiany wynikające z reform szkolnictwa w wolnym państwie polskim, ale także zmiany polityczno-cywilizacyjne na kontynencie europejskim. Dominacja kolonialna Wielkiej Brytanii, silna po I wojnie światowej pozycja polityczna Stanów Zjednoczonych sprawiły, że język angielski umacniał swą pozycję międzynarodową. Nie pozostało to niezauważone przez polskich neofilologów. W roku 1931 pierwszy

¹⁸ Z. Siwicka, *Wychowanie obywatelsko-państwowe na tle języka angielskiego w szkole średniej*, „Neofilolog” 1933, z. 1, s. 31-39.

¹⁹ *Ibidem*.

samodzielny profesor anglistyki w Polsce, Roman Dyboski, opublikował w czasopiśmie „Neofilolog” artykuł pod znamienym tytułem *Język angielski jako język światowy*²⁰. To najprawdopodobniej pierwsze użycie wyrażenia *język światowy* w odniesieniu do angielszczyzny. W materiałach wydawanych w latach trzydziestych i czterdziestych stosowano hiperboliczne określenia *hegemonia języka angielskiego*, *światowa ekspansja języka angielskiego*, *górująca rola angielszczyzny*, *język angielski panuje na świecie*. Sugerują one dominację języka angielskiego, podporządkowanie sobie przez niego innych języków (*język angielski panuje*, *język angielski głównym środkiem międzynarodowego porozumienia się*) i związany z tym przymus nabywania kompetencji posługiwania się nim:

Trudno powiedzieć, ażeby **obecna hegemonia języka angielskiego** była wyłącznym dziełem Szekspira, z drugiej zaś strony, trudno na tym miejscu podejmować próbę historycznych wyjaśnień tego zjawiska, którym jest **górująca rola angielszczyzny na obu półkulach**. [...] Rewizję dawnego w stosunku do żywej mowy ujemnego stanowiska należy uznać za konieczność, wynikającą ze współczesnych warunków życia międzynarodowego; prawie nieistniejące poprzednio, a **obecnie na długiej linii rozwinięte kontakty z ludźmi, dla których język angielski jest językiem ojczystym, światowa ekspansja tego języka drogami fal radiowych, łącznie z szeregiem innych zjawisk i czynników, narzuciły znacznej części mieszkańców ziemi przymus znajomości angielszczyzny także z punktu widzenia jej wartości bezpośrednio praktycznych**. (Grzebieniowski, 1947)

W dzisiejszych czasach język angielski bezsprzecznie panuje na świecie. Złożyły się na to liczne przyczyny, przede wszystkim natury politycznej. Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone rządzą bowiem bezpośrednio lub pośrednio bardzo wysokim procentem całej ludzkości. (Dobrzycka, 1945)

Język angielski, jako język dwóch potężnych mocarstw świata – Wielkiej Brytanii z jej rozległymi dominiami i posiadłościami kolonialnymi, oraz Stanów Zjednoczonych z ich olbrzymim kontynentalnym blokiem terytorialno-ludnościowym i rozciągniętymi po całej kuli ziemskiej interesami gospodarczymi – **jest już od wielu lat głównym środkiem międzynarodowego porozumienia się** wszędzie poza Europą; a w Europie samej szybko dochodzi do tego górującego stanowiska, które w średnich wiekach zajmowała łacina, a w XVII i XVIII stuleciu język francuski. (Dyboski, 1946)

W skład zasygnalizowanego dotychczas zespołu własności języka angielskiego, które zadecydowały o jego pozytywnym wartościowaniu w analizowanych tekstach, wchodziły atrybuty funkcjonalne: narzędzie szerzenia nowoczesnej wiedzy, komunikacji, wychowawcze. Warto także zwrócić uwagę na obecne w większości materiałów edukacyjnych określenia opisowo-wartościujące pozytywnie ewaluujące język angielski jako system. Najczęściej akcentowanym atrybutem jest *prostota*, wyrażana przez przymiotniki *łatwy*, *prosty*, *przystępny* oraz *naturalny* odnoszące się przede wszystkim do zasad gramatyki. Prostota i związane z nią szybkie tempo

²⁰ R. Dyboski, *Język angielski jako język światowy*, „Neofilolog” 1931, z. 2, s. 57-62.

akwizycji języka angielskiego ewokowane są m.in. przez rzeczownik *zabawka* użyty jako porównanie tempa nauki angielszczyzny i innych języków. Autorzy materiałów edukacyjnych zachęcali także do podjęcia wysiłku nauki języka angielskiego, wskazując podobieństwo między językiem angielskim, niemieckim i francuskim, których znajomość była powszechna w XVIII i XIX w.

Nauka języka angielskiego nie jest tak trudna, jak się może wydawać na pozór. Szczególniej dla osób posiadających język francuzki i niemiecki, przychodzi nauka języka tego z wielką łatwością, gdyż język angielski wytworzył się po części z anglo-saskiego, po części z francuzkiego i brytańskiego języka. **Zasady gramatyki są bardzo łatwe i przystępne dla każdego.** (Reussner, 1881)

Język angielski jest **najłatwiejszym językiem ze wszystkich cywilizowanych języków świata.** **Nauka gramatyki języka angielskiego jest zabawką** w porównaniu z trudnościami, jakie przedstawia nauka innych języków nie wyłączając polskiego. (*Najnowszy samouczek polsko-angielski...*, 1914)

Angielski nie jest bynajmniej prymitywny, przeciwnie, zawiera liczne trudności składni i niesłychane bogactwo zwrotów, to też władać nim naprawdę dobrze jest równie trudne, a może i trudniejsze niż władanie innymi językami. **Ale posiada również niezmiernie uproszczoną gramatykę i wielką naturalność stylu. To też stosunkowo łatwo jest zdobyć podstawowe zasady języka i móc porozumieć się zupełnie poprawnie nawet za pomocą bardzo szczupłego zakresu słów.** Nic dziwnego więc, że przy działaniu czynników politycznych i ekonomicznych angielski pomału wypiera np. francuski we fr. Części Kanady, hiszpański w południowo-zachodniej części Ameryki Północnej. Panowanie języka angielskiego rozszerza się. (Dobrzycka, 1945)

Szkielet gramatyki angielskiej przedstawia, jak to jest dość powszechnie wiadome, **obraz wielkiej prostoty;** gramatykę ową, zdaniem jej najwybitniejszych znawców, można by spisać na jednej kartce papieru. (Grzebieniowski, 1947)

Konceptualizacji gramatyki języka angielskiego jako prostej przeciwstawiają się uwagi dotyczące wymowy, którą autorzy jednogłośnie określali pejoratywnym w kontekście nabywania kompetencji komunikatywnej przymiotnikiem *trudna* lub czasownikiem *utrudniać*:

Jedyną **trudnością** jest to nieszczęsne „sylabizowanie” (spelling) i wymowa. (*Najnowszy samouczek polsko-angielski do nauki języka angielskiego*, 1914)

Anglicy mają tę smutną sławę, że ze wszystkich narodów europejskich mają **najtrudniejszą pisownię**, gdyż najbardziej stosunkowo oddaloną od mowy rzeczywistej. **Utrudnia** to naturalnie w znacznym stopniu młodemu pokoleniu angielskiemu nauczenie się tej pisowni, ale nie tylko Anglicy na tem cierpią, – również i inne narody mają z tem kłopot.

Jednakowoż główną jego **wadą** (dla cudzoziemców) jest **trudność prawidłowej wymowy**, t.j. takiej, która byłaby zrozumiałą dla anglików i dałaby możliwość rozumienia ich wymowy. (*Samouczek języka angielskiego...*, 1938)

Główna **trudność** nauczenia się języka angielskiego leży w wymowie. (Brennecke, 1859)

Jako sposób przezwyciężenia tych trudności najczęściej wskazywane jest korzystanie z podręcznika/samouczka ich autorstwa, zawierającego najlepszy (w ich mniemaniu) system transkrypcyjny.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę na dwa fakty: 1) zaprezentowany pozytywny wizerunek języka i kultury angielskiej należy traktować także jako element strategii marketingowej, która miała zagwarantować autorom prezentowanych materiałów sukces komercyjny; 2) trudno ocenić, jak szeroki zasięg miały zaprezentowane materiały. Ilościowy przyrost publikacji do nauki języka angielskiego dowodzi zwiększonego zainteresowania tym językiem, trudno natomiast szacować, ile osób faktycznie korzystało z analizowanych tekstów. W opisywanym okresie wciąż borykano się z niedoborem anglistów, co znacznie ograniczało nauczanie angielskiego na szeroką skalę.

Podsumowując rekonstrukcję obrazu języka angielskiego i sposobu jego wartościowania w polskich materiałach edukacyjnych wydawanych od roku 1877 do końca II wojny światowej, można stwierdzić, że język angielski jawił się w nich najpierw jako narzędzie poznania cennych dzieł literackich i tekstów dostarczających wiedzy ustrojowej. Wartość poznawcza znajomości języka angielskiego wzrasta na przełomie XIX i XX w., kiedy do dziedzin kojarzonych z językiem angielskim dołączają nauki przyrodnicze, handel, bankowość i produkcja przemysłowa. Fala emigracji „za chlebem” przynosi zwrot w stronę akcentowania walorów komunikacyjnych i konieczności posługiwania się „żywą mową”, umożliwiającą sprawne funkcjonowanie w anglojęzycznej codzienności. Odzyskanie przez Polskę niepodległości i idące za tym zmiany w polskiej oświacie uczyniły angielski językiem funkcjonującym w edukacji sformalizowanej, co powiązało proces jego nauczania z wychowaniem. Wychowanie to służyło budowaniu odrodzonego państwa polskiego, którego obywatelom należało zaszczerpić anglosaską praworządność, skromność i poszanowanie władzy. Od początku lat trzydziestych XX w. angielski zyskuje status języka światowego, jego nauczanie wciąż jednak silnie wiązano z pogłębioną wiedzą o historii i literaturze Wielkiej Brytanii (dominacja ekonomiczna i polityczna Stanów Zjednoczonych była co prawda dostrzegana przez twórców materiałów edukacyjnych, ale w tekstach poddanych oglądowi obecność kultury amerykańskiej ogranicza się do pojęcia amerykańizmów oraz slangu²¹). Akcentowana była także prostota języka angielskiego jako systemu, umożliwiająca sprawne i szybkie opanowanie tego języka (z zastrzeżeniem kłopotów artykulacyjnych).

Ten zespół własności funkcjonalnych i strukturalnych języka angielskiego wymaga uzupełnienia o wnikliwsze od zaprezentowanych analizy materiałowe. Niewątpliwie

²¹ *Projekt nauki w państwowym liceum ogólnokształcącym z polskim językiem nauczania. Język angielski*, Lwów 1937, s. 24, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=15690> [dostęp: 20.04.2018].

jednak materiały edukacyjne tworzone przez Polaków i dla Polaków budowały wysoki prestiż, jakim cieszy się język angielski. Źródłem tego prestiżu były własności angielszczyzny, które dla twórców tych materiałów były istotne z punktu widzenia sytuacji, w jakiej w danej chwili znajdowało się polskie państwo i obywatele. Otwiera to drogę do pozyskania wiedzy o sposobie myślenia naszych rodaków w przeszłości. Jak zauważa Joanna Przyklenk: „Stworzenie podręcznika do nauki języka obcego czy choćby wzorowanego na źródłach oryginalnie obcojęzycznych wyboru tekstów sporo mówi nie tylko o obcym języku i kulturze, ale też o języku i kulturze tego, kto wyboru dokonał”²².

Źródła

- Antonowicz J., *Grammatyka dla Polaków chcących się uczyć angielskiego języka*, Warszawa 1788.
- Berger H., *Łatwa metoda nauczania się w krótkim czasie języka angielskiego z pomocą lub bez pomocy nauczyciela, z wymową w języku polskim przy każdym słowie*, Warszawa 1889.
- Brennecke W., *Nauka czytania języka angielskiego z rozdziałem zgłosek, oznaczenia głosek i brzmień i objaśnieniami napisana*, Poznań 1859.
- Dobrzycka I., *Język angielski panuje na świecie*, Poznań 1945.
- Dyboski R., *Język angielski jako język światowy*, „Neofilolog” 1931, z. 2, s. 57-62.
- Dyboski R., *Podręcznik języka angielskiego do nauki samodzielnej i w szkole. Część I Gramatyka*, Kraków 1946.
- Epstein I., *Kurs języka angielskiego*, Rzym 1946.
- Grzebieniowski T., *A first English book. Podręcznik języka angielskiego dla klasy I gimnazjalnej*, Lwów-Warszawa 1934.
- Grzebieniowski T., *A primer of everyday English. Kurs języka angielskiego dla początkujących i samouków*, Warszawa 1947.
- Jarnowski K., *Ułatwiona grammatyka angielska, zawierająca w sobie najpotrzebniejsze reguły, z dołączeniem obszernych ćwiczeń, napisana i wybrana przez...*, Poznań 1843.
- Jastroch K., *The first year of English. Podręcznik języka angielskiego na I rok nauczania*, Warszawa 1947.
- Knapczyk J., *Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich. Cz. 1*, Lwów 1922 (wyd. drugie 1923).
- Najnowszy samouczek polsko-angielski braci Worzałłów do nauki języka angielskiego bez nauczyciela, opracowany i ułożony specjalnie dla Polaków w Ameryce, Wisconsin 1914.*
- Podręcznik do nauki języka angielskiego według Plate'a, oprac. W. Tarnawski i J. Pongratz, Przemysł 1927.*

²² J. Przyklenk, *Teksty i ko(n)teksty nauki języków obcych w międzywojniu a kształcenie polonistyczne*, [w:] *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, t. V: *W kręgu (glotto)dydaktyki*, red. A. Achtelik, K. Gabroń, Katowice 2018, s. 140.

- Projekt nauki w państwowym liceum ogólnokształcącym z polskim językiem nauczania. Język angielski*, Lwów 1937, s. 24, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=15690> [dostęp: 20.04.2018].
- Reussner P., *Najlepsza metoda do nauczenia się czytać, pisać i rozmawiać po angielsku w 24 lekcjach bez nauczyciela, opracował dla użytku Polaków... Kurs niższy*, [b.m.w.] 1881 i wydania następne.
- Samouczek języka angielskiego. Autoryzowany przekład 103-go drezdeńskiego wydania podręcznika „H. Plate-Tanger” opracowany przez Michała Zielińskiego. Łatwa i zrozumiała fonetyczna metoda wymowy angielskiej za pomocą liter polskich*, Horochów 1938.
- Siwicka Z., *Wychowanie obywatelsko-państwowe na tle języka angielskiego w szkole średniej*, „Neofilolog” 1933, z. 1, s. 31-39.

Bibliografia

- Chrzanowska-Kluczevska E., Mańczak-Wohlfeld E., *Profesor Roman Dyboski jako językoznawca*, „Prace Komisji Neofilologicznej PAU” 2014, t. 12, s. 35-42.
- Dąbrowski J., *Polacy w Anglii i o Anglii*, Kraków 1962.
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998.
- Gajda S., *Prestizj a język*, „Nauka” 2010, nr 4, s. 147-162, http://www.pan.poznan.pl/nauki-/N_410_18_Gajda.pdf [dostęp: 1.05.2017].
- Hawrysz M., *Językowa kreacja wizerunku władców w średniopolskim piśmiennictwie historiograficznym – przyczynek do badań dyskursu tożsamościowego*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny” 2015, t. 15, s. 209-224.
- Hawrysz M., *Obraz Polaków w katalogach władców z okresu I Rzeczypospolitej w kontekście badań nad tożsamością narodową*, [w:] *Współczesny i dawny obraz mężczyzny w języku*, red. L. Mariak, J. Rychter, Szczecin 2016, s. 43-54.
- Hawrysz M., Steciąg M., *Rozważania metodologiczne w kontekście badań statusu i prestiżu języka sąsiada na pograniczu polsko-saksońskim*, „Polonica” 2014, t. 34, s. 201-210.
- Kielski B., *Cele i środki nauczania języka obcego nowożytnego w szkole średniej ogólnokształcącej*, „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Ogólnokształcących” 1933, t. 5, z. 5 (11), s. 215-244.
- Komisja Edukacji Narodowej. Pisma Komisji i o Komisji. Wybór źródeł*, red. S. Tync, Wrocław 1954.
- Kotlarska I., *Elementy ramy wydawniczej najstarszych polskich podręczników do nauki języka angielskiego jako źródło wiedzy o tekstach*, [w:] *Problemy języka i tekstu w perspektywie historycznej i współczesnej*, red. B. Mitrenga, Katowice 2017, s. 53-70.
- Labocha J., *Dyskurs jako proces przekazywania wiedzy*, [w:] *Dyskurs edukacyjny*, red. T. Rittel, J. Ożdżyński, Kraków 1997, s. 31-37.
- Lipowska M., *Koncepcje wychowania w polskich programach szkolnych okresu międzywojennego*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1938, t. 12, s. 3-38.

- Łukowska M.A., *Mit Wielkiej Brytanii w literackiej kulturze polskiej okresu rozbiorów. Studium wyobrażeń środowiskowych na podstawie zawartości wybranych periodyków*, Łódź 2016.
- Maciejewski J., *Historia obecności Polaków w Wielkiej Brytanii*, http://www.pon.uj.edu.pl/?page_id=104 [dostęp: 5.09.2018].
- Mańczak-Wohlfeld E., *Parę uwag o pierwszej gramatyce języka angielskiego wydanej w Polsce*, „Języki Obce w Szkole” 1996, nr 5, s. 395-398.
- Niewiara A., *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI-XIX wieku*, Katowice 2000.
- Nocoń J., *Dyskurs edukacyjny i jego społeczny zasięg*, [w:] *Język a edukacja 2. Tekst edukacyjny*, red. J. Nocoń, A. Tabisz, Opole 2013, s. 13-26.
- Nocoń J., *Styl dydaktyczny – styl dyskursu dydaktycznego*, [w:] *Style współczesnej polszczyzny*, red. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków 2013, s. 111-139.
- Nocoń J., *Stylistyczne aspekty dyskursu edukacyjnego*, [w:] *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, red. U. Sokółska, Białystok 2011, s. 186-200.
- Przyklenk J., *Kim jest mężczyzna w polskim nauczaniu języka angielskiego jako obcego*, [w:] *Współczesny i dawny obraz mężczyzny w języku*, red. L. Mariak, J. Rychter, Szczecin 2016, s. 187-195.
- Przyklenk J., *Teksty i ko(n)teksty nauki języków obcych w międzywojniu a kształcenie polonistyczne*, [w:] *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, t. V: *W kręgu (glotto)dydaktyki*, red. A. Achtelek, K. Gabroń, Katowice 2018, s. 128-142.
- Przyklenk J., *Znajomość języków obcych z historycznojęzykowej perspektywy (multilingwizm na przełomie wieków – XIX/XX oraz XX/XXI)*, „Исследования по славянским языкам” nr 20-1, Корејска Ассоциация Славистов, Seul 2015, s. 145-158.
- Rolnik D., *Obraz Anglii i Anglików w czasach stanisławowskich 1764-1795 w polskiej literaturze pamiętnikarskiej*, „Wieki Stare i Nowe” 2007, t. 5, s. 95-109.
- Rypel A., *Ideologiczny wymiar dyskursu edukacyjnego na przykładzie podręczników języka polskiego z lat 1918-2010*, Bydgoszcz 2012.
- Witosz B., *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*, [w:] *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, red. W. Czachur, A. Kulczyńska, Ł. Kumiega, Kraków 2016, s. 26-27.

Znajomość języka angielskiego jako wartość w świetle wybranych materiałów do nauki tego języka z lat 1788-1947 – przyczynek do badań nad dyskursem edukacyjnym

Streszczenie: W opracowaniu zaprezentowano sposoby konceptualizacji języka angielskiego i jego znajomości w wybranych materiałach do nauki tego języka z lat 1788-1947. Zaprezentowane sposoby postrzegania celowości nauki języka angielskiego przynoszą następujące profile języka angielskiego: narzędzie zdobywania wiedzy naukowej i zdobyczy ustrojowych (wiek XVIII-I poł. XIX w.), narzędzie komunikacji warunkujące poprawę sytuacji materialnej w warunkach emigracyjnych (XIX w.), język angielski jako przedmiot nauczania szkolnego użyteczny w wychowaniu nowego pokolenia obywateli służących niepodległej ojczyźnie (początek XX w.), sposób porozumienia z sojusznikami politycznymi (okres II wojny światowej), język angielski jako język światowy (od lat 30. XX w.). Obok własności funkcjonalnych

akcentowana była także prostota języka angielskiego jako systemu, umożliwiająca sprawne i szybkie opanowanie tego języka (z zastrzeżeniem kłopotów artykulacyjnych). Językowe sposoby kreowania wizerunku języka i kultury angielskiej (różne formy aksjologizacji treści) skłaniają do stwierdzenia, że materiały edukacyjne wykorzystywane były do kształtowania wartości i postaw. Pozwala to traktować je jako źródło wiedzy o sposobie myślenia naszych rodaków w przeszłości.

Słowa kluczowe: teksty do nauki języka angielskiego (XVIII-I poł. XX w.), konceptualizacja, kurs edukacyjny, aksjologizacja treści

Knowledge of English as a value in the light of selected materials for learning this language from 1788-1947 – a contribution to research on educational discourse

Summary: The study presents the ways of conceptualizing English and its knowledge in selected materials for learning this language from the years 1788-1947. The presented ways of perceiving the purposefulness of learning English bring the following profiles of English: a tool for gaining scientific knowledge and political gains (18th/early 19th century), a communication tool for improving the material situation in emigration conditions (19th century), English as an object school teaching useful in the education of a new generation of citizens serving an independent homeland (beginning of the 20th century), a way of understanding with political allies (period of World War II), English as a world language (from the 1930s). In addition to functional properties, the simplicity of English as a system, enabling efficient and quick mastering of this language (subject to articulation problems) was also emphasized. Language ways of creating the image of the English language and culture (various forms of axiological content) lead to the statement that educational materials were used to shape values and attitudes. This allows us to treat them as a source of knowledge about the way of thinking of our compatriots in the past.

Keywords: texts for learning English (18th century-the first half of 20th century), conceptualization, educational discourse, evaluation of content